КУКЛЕНСКИТЕ РЪКОПИСИ
в Пловдивската народна библиотека
XIV – XVI век

The KUKLEN MANUSCRIPTS
in Plovdiv Public Library
XIV – XVII century

К А Т А Л О Г
C A T A L O G U E

Изложба Exhibition
Пловдив 2008 Plovdiv

Съставители: ***Венета Ганева, Петко Георгиев, Петя Толева***
Редактор: ***Искра Спасова, Бистра Сакъова***
Коректор: ***Бистра Сакъова***
Фотограф: ***Христо Танков***
Превод на англ. ез.: ***Снежа Цонева-Матюсън***

Печатна база при Народна библиотека „ИВан Вазов”-
Пловдив, ул. Авксентий Велешки 17

През 2008 г. се навършват сто години, откакто и последният ръкопис от Кукленския манастир постъпва в Пловдивската народна библиотека. Сто години този културен и научен институт съхранява едни от най-ценните и красиви ръкописни паметници на българското калиграфско и книжовно изкуство от периода на отоманското владичество. Сто години тези шедьоври са достояние само на нашите академични и научни съсловия. Сто години, откакто са открити и сто години, откакто са забравени.

Днес гражданството на град Пловдив даже не подозира за съществуването на тези ръкописи, пряко касаещи неговото минало и културния му ареал.

Целта на изложбата е тези наши шедьоври да получат публичност и да придобият гражданско достояние, макар и през стъклата на изложбените витрини.

Не са много учените в България, които са се занимавали с въпросите, касаещи Кукленското ръкописно и духовно средище. Важно е да се каже, че и до днес Кукленският манастир няма своето достойно археологическо и историческо изследване. Макар и да има няколко книги, които го разглеждат в тези аспекти, те го правят някак маргинално и в контекста на общата информираност на читателя.

Не стои така въпросът с плодовете на този Родопски книжовен център. Плодове, запазили се както благодарение на бдителността и националното чувство на интелектуалци като Йоаким Груев, Александър Башмаков и Борис Дякович, така и на съдбата. Превратни са годините на националното ни потисничество, заличавани са

устоите на православния ни образ както от неверници, така и от християни.

През далечната 1830 г., начело на Кукленския манастир застава гръцкият игумен Никодим, който заповядва заличаване на църковните стенописи и унищожение на манастирската библиотека. Само божията промисъл е определила ръката на незнайния монах, който скрил оцелелите и до днес ръкописи на черковния покрив. Божия промисъл можем да наречем и съдбата, отвела тези ръкописни съкровища до ръцете на Башмаков и Дякович, които след като ги съхранили в библиотеката, им дали нов живот.

Мнозина са авторите, занимавали се с тези ръкописни трудове. Проф. Беньо Цонев през 1905 г. откликва на молбата на директора Борис Дякович, да се включи при изработване на описанието на ръкописите в Пловдивската народна библиотека. Това начинание се довежда до успешен край едва през 1920 г., след тежки години на войни и национални катастрофи. Въпреки това, описът на славянските ръкописи и старопечатни книги в Пловдивската народна библиотека, съставен и издаден от проф. Беньо Цонев през 1920 г., се ползва и до днес. Там са представени и ръкописите от Кукленския манастир, безценни бисери в ръкописната сбирка на библиотеката.

Въпреки че Цонев споменава кукленските ръкописи, в описа си той не дава пълнота и не разглежда в дълбочина въпроса за тяхната история и художествено достойнство. Това го прави друг бележит български учен и деец на книжовното познание – д-р Маньо Стоянов. За първи път той обръща внимание на този въпрос в статията си „Един български културен център в Родопите през турската епоха“, публикувана в Годишника на музеите в Пловдивски окръг за1954

г. Това, може би, и до днес е основна статия за познаването както на манастирската история, така и на книжовната й школа. Д-р Маньо Стоянов се обръща към тази проблематика и в книгата си „Букви и книги“ (1978 г.), и оценява по достойнство художеството както на школата, така и на най-изтъкнатия неин представител - Кръстьо Граматик.

Много са учените и научните колективи, занимавали се с калиграфията и изкуството в българската ръкописна книжнина; стотици са научните статии, свързани с темата, но в твърде малка част от тях се говори за кукленските ръкописи. Всички, които засягат темата, изтъкват един безспорен факт: ръкописите, излезли из под ръката на Граматика Кръстьо, са безценни шедьоври.

Най-ценното в книгите на Кръстьо Граматик е тяхното изпълнение и украса. Той е един от най-добрите български калиграфи от епохата на турското робство, голям майстор на декоративни букви, плетенична орнаментика и изящна миниатюра. Украсата на Кръстьовите минеи, както и на славянските ръкописи, съхранявани в Пловдивската народна библиотека, е описана добре и от писателя и художник Николай Райнов в книгата му „Орнаментика и букви в славянските ръкописи на Народната библиотека в Пловдив“, издадена в София през 1925 г.

Ведно с известните пет Кръстьови минеи, в библиотеката се съхраняват ръкописни добавки към две старопечатни книги, за които се смята, че също са негово дело. Тази теза лансира Красимир Станчев в „Опис на славянските ръкописи в Пловдивската народна библиотека „Иван Вазов“, постъпили след 1920 г.“, издадена в Со-

фия през 1982 г. по повод на осемдесетгодишния юбилей на първия опис на Б. Цонев.

Въпросните книги са: Лвовски Апостол от 1574 г. и един Псалтир, печатан във Вилно през 1576 г. Разглеждайки ръкописните добавки в тези книги, Красимир Станчев установява сходства с работата на Кръстьо Граматик или на неговия „книжовен кръг“.

Настоящата изложба е посветена на светъл празник – Деня на славянската писменост и култура.

За първи път се представят тези ценни книжовни паметници за гражданите на град Пловдив и неговите гости.

май 2008 Пловдив — Петко Георгиев

A hundred years ago the last manuscript was moved from the Kuklen Monastery to Plovdiv Public Library. For a hundred years this institution has kept some of the most valuable and exquisite samples of Bulgarian calligraphy and book art from the time of the Ottoman Empire. For a hundred years these precious masterpieces could be accessed only by Bulgarian academics and researchers. A hundred years ago they were discovered and quickly forgotten.

Until today the people of Plovdiv have been completely unaware of the existence of these manuscripts and their historical and cultural significance. This exhibition will rectify this situation.

Only few Bulgarian scholars have researched the significance of Kuklen as a mediaeval centre of writing and spirituality. The archaeological and historical legacy of the Kuklen Monastery has never been properly explored. There are a few books which mention it in general terms.

The manuscripts themselves have had a different fate. It was sheer luck, as well as the national pride of intellectuals such as Yoakim Gruev, Alexander Bashmakov and Boris Dyakovich which preserved them. Throughout the years of foreign domination both non-Christians and Christians tried to efface Bulgarian Orthodox imagery.

In 1830, Nicodemus, the Greek abbot of Kuklen Monastery ordered that the church frescos should be erased and the monastic library should be destroyed. Only by divine providence an unknown monk hid the manuscripts we have today in the church roof and subsequently they ended up in the

hands of Bashmakov and Dyakovich who put them away in the library for safekeeping, thus giving them a new lease of life.

Several scholars have studied these manuscripts. In 1905 Professor Benyo Tsonev was asked by Boris Dyakovich to participate in the preparation of a catalogue raisonné of the manuscripts in Plovdiv Public Library. This task was achieved finally in 1920 after years of wars and catastrophe. The Catalogue Raisonné of Slavonic Manuscripts and Old Printed Books in Plovdiv Public Library, compiled and published by Professor Benyo Tsonev in 1920 is still used today. The Kuklen manuscripts held by the library are included in this catalogue.

However, it was left to Dr. Manyo Stoyanov to describe the manuscripts in full for the first time in his article "A Bulgarian Cultural Centre in the Rhodopes during the Turkish Epoch" published in "Plovdiv Museums' Yearly", 1954. This is still the most seminal article about the history of the monastery as well as its life as a centre of learning. Dr. Stoyanov also discussed these issues in his book "Letters and Books" (1978) where he pointed out the artistic achievements of the centre and of its major representative, Krastyo Grammatik.

Numerous scholars have studied the calligraphy and art of Bulgarian manuscript writing. There are hundreds of articles on this topic, but very few deal with the Kuklen manuscripts. However, those who mention them always point out the fact that the writings of Krastyo Grammatik are priceless masterpieces.

The most valuable aspect of Krastyo Grammatik's books is the decoration and ornamentation. He was one of the best Bulgarian calligraphers during the time of the Turkish

occupation, a great master of decorative letters, plaited ornamentation and exquisite miniatures. The decoration of Krastyo's menaion as well as that of the Slavic manuscripts kept in Plovdiv Public Library have been described by Nikolai Rainov, a writer and an artist, in his book entitled "Ornamentation and Letters of the Slavonic Manuscripts in Plovdiv Public Library", published in 1925.

In addition to Krastyo's menaion the Library also holds two old printed books with appended manuscripts which are believed to be from Krastyo's hand. This is a hypothesis suggested by Krassimir Stanchev in his "A Description of Slavic Manuscripts Acquired after 1920 in the Ivan Vazov Plovdiv Public Library" published in Sofia in 1982 and dedicated to the 80th anniversary of the First Catalogue Raisonné prepared by Professor Benyo Tsonev.

The two old printed books are the Lvov Epistle from 1574 and a Psalter printed in Vilnius in 1576. Krassimir Stanchev studied the appended manuscripts and established parallels with Krastyo Grammatik's other works and those of others from his circle.

This exhibition is dedicated to the celebration of the Slavic alphabet and culture.

For the first time Plovdivians and guests can see these unique masterpieces.

May 2008 Petko Georgiev

№117

а.1

[illegible]

б.1

[illegible]

XIV век

1

2

3

4

1.
Откъслек от Патерик XIV в.
Два листа и половина (много повредени).
Едноеров правопис, без ударения. 4 л. от Требник, XIV век

Fragments of a Paterik, C14th
Two and a half sheets (badly damaged). Single jer spelling, no stress marks. 4 sheets, found in Trebnik in the 14th century
P 117

2.
Сборник от слова и други поучения XIV в.
188 л. хартия.
Писмо – упражнено. Едноеров правопис с редки ударения. Използвано е черно мастило, а само заглавките и заглавията са с червено.

A Collection of Addresses and Other Teachings, C14th
188 sheets of paper. Skilled calligraphy, single jer spelling with few stress marks. Black ink, only titles and initials in red.
P 118

3.
Четвероевангелие XIV в.
3 л. хартия.
Писмо – плавно, полукурсивно, както Герасимово. Правопис двуеров – етимоложки. Трите листа са поредни и съдържат част от Йоановото евангелие.

The Four Gospels, C14th
3 sheets of paper

Smooth calligraphy, semi–cursive, similar to Gerasim's type of handwriting. Two jers, etymological spelling. The three sheets are consecutive, from the Gospel of John.
P 174

4.
Четвероевангелие XIV в.
287 л. пергамент.
Писмо – среден устав. Правопис едноеров, правилен. Украса –червени и сини заглавия и червени заглавки. Ръкописът е цял и подвързан, но началото и няколко листа в средата липсват. Пред всяко евангелие има показалец.

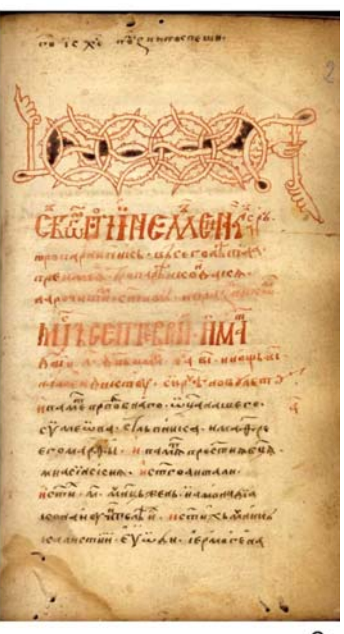
The Four Gospels, C14th
287 sheets of parchment paper.
Medium letter size; single jer, correct spelling. Red and blue titles and red initials. The manuscript is complete and bound, only the beginning and a few sheets in the middle are missing. Each Gospel begins with an index.
P 70

XV век

5

6

5.
Миней XV в.
1 л. хартия.
Писмо – упражнено. Правопис едноеров с редки ударения. Съдържа част от проложно житие и част от служба на свети Василий Анкирски.

Menaion, 15th c.
1 sheet of paper
Skilful calligraphy. Single jer spelling with few stress marks. The manuscript contains a part of a hagiography and part of a homily to Saint Basil the Great of Ankira.
P 116

6.
Осмогласник и др. XV – XVI век
308 л. хартия.
Книгата е без начало и край, в целия ръкопис се различават пет различни почерка и пет различни книги. Писмото и правописът са разнообразни. Освен Осмогласникът, който е на първите 213 листа, ръкописът съдържа трапори, кондици, синаксар, и различни молитви.

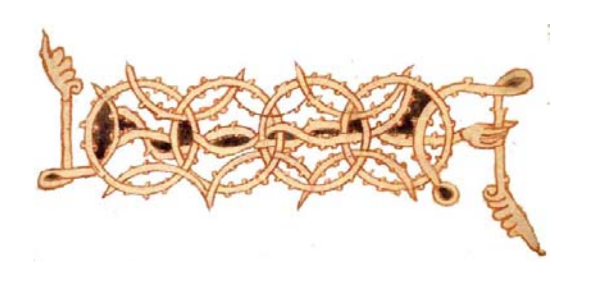
An Octoechos, 15th-16th c.
308 sheets of paper
Beginning and end missing; five different scripts and five different books of varied calligraphy and spelling. In addition to the first 213 sheets, which comprise the Octoechos, the manuscript contains antiphons, synaxarion, akathists, and other prayers.
P 149

ѿ матѳеа с҃тое еѵ҃глїе

Книга родства і҃у х҃ва.
сн҃а д҃два. сн҃а авраамла.
авраамъ роди ісаака. ісакъ
же роди іакова. іаковъ
же роди іоуду. и братїю его.

XVI век

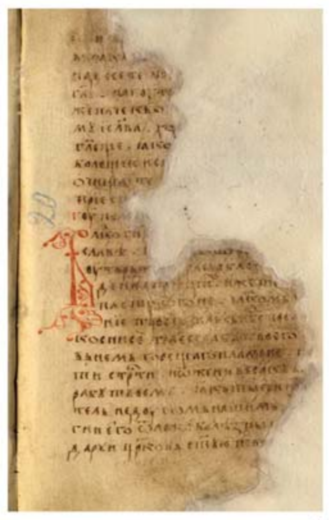

7

8

9

10

7.
Апостол XVI век
3 л. хартия (реставрирани).
Писмо – среден устав. Правопис ресавски с правилно ударение. Без украса. Листовете са поредни и съдържат края на посланието към галатяните.

Epistles, 16th c.
3 sheets of paper (restored)
Medium letter size; Resavski spelling with correct stress marks. No ornamentation. The sheets are consecutive, containing the end of the Letter to the Galatians.
P114

8.
Миней XVI – XVII в.
3 л. хартия.
Едноеров правопис. Съдържа част от служ-бите на св. св. Роман и Анания, св. Киприян и св. Юстина.

Menaion 16th–17th c.
3 sheets of paper.
Single jer spelling, containing parts of homilies to St. Roman and St. Ananias, St. Cyprian and St. Justin.
P 115

9.
Требник XVI век
85 л. полуизгнили (реставрирани)
Правилен полуустав, правопис едноеров. Писмо – въздребно и хубаво, със заглавки.
A Missal, 16th c.
85 sheets badly damaged but restored.

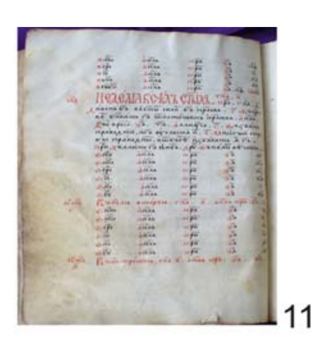
Straight letters, small and exquisite calligraphy with initials. Single jer spelling.
P166

10.
Четвероевангелие XVI в.
237 л. хартия.
Писмо –неупражнено. Правопис едноеров с ударения, неправилен. Украса – червени заглавия и заглавки с изображения на евангелистите. Ръкописът запазен цял и подвързан. Има много приписки от йеромонаси и служещи в манастира.

The Four Gospels, 16th c.
237 sheets of paper
Untrained calligraphy. Single jer incorrect spelling with stress marks. Red titles and initials, images of the apostles. The manuscript is complete and bound. Numerous notes by hieromonks and other monastic personnel.
P 21

XVII век

11

12

13

14

15

16

17

11.
Апостол от 1574 г. (старопечатна книга)
Руски печат. – [Львов], 1574. 218 с.
Книгата е без заглавна страница. Съдържа показалци.
Ръкописни добавки. XVII в.
15 л. хартия.
Писмо – полуустав. Правопис – двуеров, почти не се влияе от печатния текст.

Epistles, 16th c.
Russian print. [Lvov], 1574. Title page missing; with indices.
Appended Manuscript, 17th c.
15 sheets of paper
Medium letter size; two jers spelling, uninfluenced by the printed text.
РЦ II 28

12.
Откъслек от миней за м. април XVII в.
35 л. хартия (повредени и реставрирани).
Писан най-вероятно от Кръстьо Граматик в Кукленския манастир „Козма и Дамян". Писмо – среден полуустав. Правопис ресавски.

A Fragment of the Menaion for April, 17th c.
35 sheets of paper (damaged and restored).
Most probably written by Krastyo Grammatik in Kuklen Monastery „Cosmas and Damian". Medium letter size; Resavski spelling.
Р113

13.
Псалтир от 1576 г. (старопечатна книга)
Вилно, 261 л. : с ил.

Църковнославянски език. Книгата е без начало и край. По корицата има бележки от даскал Михаил и граматик Никола. Предният коричен лист е повреден.
Ръкописни добавки. XVII в.
14 л. хартия.
Писмо – полуустав. Правопис – двуеров, безюсов, с ударения.
Украса в балкански стил със заставки и два вида инициали: балкански и неовизантийски от геометрично - растителен тип.

A Psalter from 1576 (printed book)
Printed in Vilnius, 261 sheets with illustrations.
Old Church Slavonic. Beginning and end missing. Text by Master Michael and Nikola Grammatik on the cover. The front cover damaged.
Appended manuscript from the 17th c.
14 sheets.
Medium letter size, two jers spelling, with stress marks, without nasal vowel signs. Balkan style decoration with illuminations and two types of initials – Balkan and neo-Byzantine with geometric figures and plants.
РЦ II 25

14.
Служебен миней за м. май 1695 г.
102 л. хартия.
Писано в Кукленския манастир при игумена йеромонах Теофан.
Писмо – правилен полуустав. Правопис ресавски с правилно ударение. Украса – балкански стил, цветни заглавия и тесни заставки.

The Service Menaion for May, 1695
102 sheets of paper.
Written in Kuklen Monastery at the time of Abbot Hieromonk Theophan. Medium letter size; Resavski spelling with correct stress marks. Balkan style decoration with colour titles and narrow illuminations.
P 26

15.
Служебен миней за м. юни 1695 г.
116 л. хартия.
Писан от Кръстьо Граматик в Кукленския манастир „Козма и Дамян“. Писмо – калиграфски полуустав. Правопис ресавски. Украса в балкански стил с плетенични заставки и изящно изработени инициали от геометрично - растителен тип.

The Service Menaion for May, 1695
116 sheets of paper.
Written by Krastyo Grammatik in Kuklen Monastery „Cosmas and Damian“. Balkan style decoration with plait–like illuminations and exquisite initials of geometric figures and plants.
P42

16.
Служебен миней за м. септември 1696 г.
234 л. хартия.
Писан от Кръстьо Граматик в Кукленския манастир „Козма и Дамян“. Писмо – правилен калиграфски полуустав. Правопис – безюсов с ресавски черти. Украса в балканскии стил със заставки и инициали.

The Service Menaion for September, 1696.

234 sheets of paper.
Written by Krastyo Grammatik in Kuklen Monastery „Cosmas and Damian“. Balkan style decoration with illuminations and initials.
P43

17.
Служебен миней за м. ноември 1695 г.
178 л. хартия.
Писан от двама преписвачи в Кукленския манастир „Козма и Дамян“. Писмо – среден полуустав. Правопис ресавски, неиздържан. Има следи от български юсов извод. Украса в балкански стил със заставки и инициали.

The Service Menaion for November 1695.
178 sheets of paper.
Copied by two scribes in Kuklen Monastery „Cosmas and Damian“. Traces of Bulgarian jussign rendition. Balkan style decoration with illuminations and initials.
P18